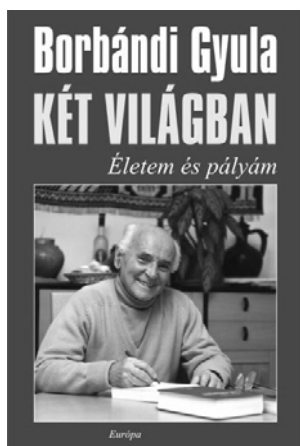

„Látni megyek, nem ítélni”

BORBÁNDI GYULA: KÉT VILÁGBAN – ÉLETEM ÉS PÁLYÁM

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2003
587 oldal, 2800 Ft

Borbándi Gyula ezekkel a szavakkal indult haza harmincnégy emigrációban eltöltött év után. A mondat akár az életpálya jelmondata is lehetne, hiszen a ma nyolcvannégy éves író pályája során mindig megértő türelemmel fordult a legkülönbébb világnézetű, temperamentumú emberek felé. A magyar népi mozgalom elkötelezett híveként, de a népi-urbánus ellentét meghaladására törekedve nyitott maradt minden demokratikus irányzat előtt. Mély katolicizmusa pedig nem zárta ki, hogy a protestáns szellemi körök barátja legyen. A szerző szerénységét bizonyítja, hogy több mint egy tucatnyi könyv megírása után sem tartotta lényegesnek saját emlékeit kötetbe válogatni. *„Életem nem tartottam annyira fontosnak és érdekesnek, hogy másokat is érdekelhessen”* – írja az előszóban az egykori parasztpárti emigráns. A kiadó igazgatója azonban pontosan tisztában volt azzal a kiemelkedő szereppel, melyet az elmúlt évtizedek magyar szellemi életében Borbándi irodalmárként és szerkesztőként betöltött, így sikerült rábeszélnie a Münchenben élő íróat a közel hatszáz oldalas életrajzi vallomás megírására. A szerző korábbi munkáinak az olvasása során is arról győződhattünk meg, hogy ez a pálya méltán tarthat érdeklődésre számot.

Az önéletrajz megírása során az író három fejezetbe rendezte emlékeit. Az első rész a gyermekkortól az 1949-es kivándorlásig tartó időszakot öleli fel, míg a második fejezet az emigráció négy évtizedes küzdelmeit tárja elénk. *„Az emigrációt, írja a szerző, mindig úgy fogtam fel, mint egy olyan helyzetet, amelyet az ember azért választ, mert hazájában megszűnt a szabadság, a függetlenség és az önállóság. Nem tudván kényszerek közt élni, a hontalanság mellett döntöttem. Amikor azután 1989-90-ben létrejött a magyar köztársaság, hivatalba lépett egy szabadon választott kormány, és (...) megszűnt a megszállás, bekövetkezett az a pillanat, amikor az emigráció elvesztette indokoltságát és a száműzetés alapját.”* Az utolsó fejezetben az író az immáron újra szabad Magyarországgal kapcsolatos élményeit osztja meg az olvasóval.

Borbándi Gyula 1919-ben egy szegény budapesti munkáscsaládban látta meg a napvilágot. A *Harminc év a hazában* címet viselő első fejezet arra a kérdésre ad választ, hogy miként sikerült az írónak a szegénysorból kiválva karriert építenie. A családi gyökerek a felvidéki Szepes vármegyéig nyúlnak vissza. A felmenők a 19. század végén még jelentős bányavárosnak számító – német, magyar és szlovák etnikumú – Gölnichányán születtek.

A bányák kimerülése okozta századvégi gazdasági visszaesés, valamint az ezzel járó elszegényedés következtében a szepesi német gyökerekkel rendelkező szülők sokakkal egyetemben elhagyták szülőföldjüket és Budapestre vándoroltak, ahol 1918-ban házasodtak össze. A család elsőszülöttje ugyan a fővárosban serdült fiatalemberré, a trianoni békeszerződés következményeivel való közvetlen szembesülést mégsem kerülhette el. A láncokovács apa munkahelye miatt ugyanis a család néhány évet a Bácskában töltött, így a kisgyermek a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz tartozó soknemzetiségű Kulán egy német nyelvű apácaiskolában kezdte meg tanulmányait. A tisztességes szegénységben telő boldog délvidéki gyermekéveknek azonban hirtelen vége szakadt. Apját ugyanis a szerb rendőrség szerbellenes magyar szervezkedéssel vádolta, minek következtében a család minden ingóságukat a házban hagyva két kofferrel és egy szatyorral került ismét Budapestre. (A munkás apa „bűne” az volt, hogy a kulai kocsmában az ugyancsak Budapestről elszármazott magyar ismerőseivel borozgatás közben politikáról is szót ejtettek, amit a szerbek irredentizmusnak vélhettek és feljelentették őket...) A másik trianoni élmény kilenc évesen éri, amikor édesanyjával először látogat el az immáron külföldön élő felvidéki rokonokhoz. Az író visszaemlékezése szerint nemcsak a gölnici magyar rokonok, hanem a magyarbarát érzelműkről ismert szepességi németek is azon a véleményen voltak 1928-ban, hogy mennyire örülnének, ha ismét Magyarországon élhetnének.

A fővárosban felcseperedő ifjú taníttatása komoly áldozatvállalást kívánt a szülőktől, akik abban reménykedtek, hogy a tanulás révén a fiú megszabadulhat a proletársorstól. Borbándi bevallja, hogy élete első álma, a papi pálya nem elsősorban spirituális okokból vonzotta, hanem az a remény vezette, hogy így majd valamit visszafizethet abból, amit szülei neveltetésére fordítottak. A vágyott Piarista Gimnázium helyett végül a szintén jónevű Kölcsey reálgimnáziumban tett érettségi vizsgát tandíjmentes diákként. A középiskolában Fuhrmann Ernő – aki egyszemélyben volt az ifjú hittantanára, lelki vezetője és cserkészparancsnoka – hívására kapcsolódott be a cserkészlet mellett a Regnum Marianum lelkeségi mozgalomba. Szekfü Gyula a két világháború közötti „neobarokk” magyar társadalom egyik betegségének a cím- és rangkórságot tartotta. A regnumi atyák azonban az életrajzi vallomás szerint „a valóban keresztényi életre és csak olyan tekintélyek tiszteletére neveltek, amelyek nem hivatalra, hanem tudásra, tehetségre épülnek.” A vallássosság sem a külsőségeire, hanem a mélyebb hitre, szeretetre és megértésre neveltek. A (későbbi) klerikalizmus vádja a legkevésbé sem állja meg a helyét a Regnum és a cserkészlet tekintetében, állapítja meg a szerző, aki szerint ez a pedagógia a demokráciából volt jó iskola a diákok számára. Példa erre, hogy a Regnum mentes volt a társadalmi megkülönböztetés minden formájától, alapelvnek számított, hogy a személyiség számít és nem a származás. Ebből adódott, hogy e két szervezetben a fiatalok a fővárosi társadalom minden rétegét képviselték. Talán ez az a része a visszaemlékezésnek, amely választ ad arra a kérdésre, hogy az író honnan merítette azt a végtelen türelmet, mellyel élete során a legkülönfélébb gondolkodású, mentalitású embereket elfogadta.

Borbándi Gyula tizenhét éves gimnazistaként találkozott Szabó Dezsőnek *Az elsodort falu* című munkájával. Illyés Gyula szerint a két világháború közötti Magyarország legnagyobb hatású közírója Szabó Dezső volt. Az erdélyi származású író a világháborút követően az elsők között vizsgálta a magyarság hanyatlásának okait említett regényében. Művének újdonsága, hogy a magyar jövő építésénél már nem a „megtört történelmi

osztályokkal”, hanem a parasztságból származó új középosztállyal számolt. A regény elementáris hatást gyakorolt a két háború közötti fiatal magyar értelmiségre, mindenekelőtt a népi írókra. „Az elsodort falu – írja Borbándi visszaemlékezésében – teljesen felkavart. Nem a történet hozott izgalomba, hanem a korabeli Magyarország állapota, a szembe-sülés a társadalmi és politikai valósággal. (...) Szabó Dezső ébresztett rá, hogy a magyar társadalom végzetes bajban van, milliók élnek emberhez méltatlan módon, és nem lehet nemesebb, mint a gyógyulás útját keresni és a megújulás módozatait kutatni. Nemzet, hagyomány, magyarság, lenn és fenn, szegény és gazdag, parasztek és proletárok, történelem, sors, végzet, mind reflektorfénybe kerültek, és elgondolkottattak, mi minden van a világban – és minderről én mily keveset tudok.” A regény és Szabó Dezső *Ludas Mátyás* műveinek hatására a szegény munkáscsaládból származó fiú érdeklődése és élete „új fordulatot vett”, figyelme mind inkább a népi és falukutató írók felé fordult. A tényfeltáró népi szociográfia megismerése után pedig városi fiatalembert, „saját osztálya bajai helyett” a magyar parasztság problémái kezdik foglalkoztatni. Az ekkor támadt olvasási láz egész életét végigkíséri.

1938-ban kezdi meg tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán olyan kiváló oktatók kezei alatt, mint a magyar közigazgatási jog nemzetközi hírű professzora, Magyary Zoltán. Állandó pénzhiánnyal küszködve munkát vállal, így kerül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, ahol fokról fokra feljebb kerülve 1941-től már gyakornokként dolgozik. Diplomáciai érdeklődését kielégítendő, eljár az 1920-ban alapított Magyar Külügyi Társaság által fenntartott Külügyi Szeminárium óráira, ahol Teleki Pál földrajztudós előadásai gyakorolnak rá nagy hatást. A tanulás és a munka mellett aktív közéleti tevékenységet folytat: egyik titkára a Katolikus Diákszövetségnek. Emellett részt vesz a konzervatív, katolikus szellemiségű, döntően a középosztályból származó egyetemistákat tömörítő Emericana szervezetében éppúgy, mint a szintén konzervatívnak induló, ám a harmincas évek végére a népi érdeklődésű fiatalok gyűjtőhelyének számító Széchenyi Szövetségben. A falukutatással az utóbbi szervezetben kerül kapcsolatba, ahol Kovács Imrécék példáját látva fogalmazzák meg a célt: „le kell menni a faluba”. Alapos előkészítő munka után a „széchenyisták” 1941 nyarán – Kodolányi János, Kiss Géza és Kovács Imre nyomdokain haladva – kerítanak sort az ormánsági útra. Borbándi a népesedési problémák felméréseivel (egykezés) foglalkozott, s a téma iránti elkötelezettségét mutatja, hogy későbbi doktori disszertációjának is a magyarországi születésszabályozás a témája.

Az 1942 őszen kézbesített katonai behívó egyben azt is jelentette, hogy Püski Sándor hívása ellenére sem tudott részt venni egy hadgyakorlat miatt a következő évi szárszói konferencián. A hajmáskéri tüzértáborból hétvégére azonban a katonák legtöbbször el-távozást kaptak, amikor Borbándi rendszerint szüleit látogatta meg. Így volt ez az 1944 március 18-19-ei hétvégén is. A leírás szerint a huszonöt éves katona társaival együtt épp egy bálon értesült a háborúban részt vevő nemzet történelmét döntően meghatározó fordulatról. „A terem megtelt. – emlékezik vissza a történetekre az író. A híres Chappy-zene-karnak kellett volna játszania, de csak nem jelentek meg a zenészek. Megkérdeztük a pincért, mikor kezdődik a zene. „A zene? -kérdezett vissza. – Nem lesz ma zene.” Egymásra néztünk. „Hogyhogya nem lesz zene?” – firtattam tovább. „Hát nem hallották az urak? Bevonultak a németek.” Megdöbbenő, jellemző és elgondolkodtató sorok ezek, melyek jelzik, hogy mennyire készületlenül érte Magyarországot Hitler csapatainak bevonulása.

A magyar hadsereg katonái – miközben az ország kormányzója külföldön tárgyal – egy bálon a pincértől értesülnek országuk katonai megszállásáról... A világháborúban végül Borbándi az ukrán fronton felderítőtisztként állja meg a helyét, sikeresen elkerülve az amerikai és orosz hadifogságot.

1945-ben a háborús sebesülésből felépülve visszatér munkahelyére, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumba, ahol a mártírsorsú miniszterelnök fia, Teleki Géza miniszter számvizsgálónak nevezi ki. A népi írók híveként még ebben az évben csatlakozik a Nemzeti Parasztpárthoz. A párt VI. kerületi szervezete szülei lakásától pár lépésre, a Podmaniczky utca 45. szám alatt volt megtalálható. A ház és az utca azonban nemcsak a „soha meg nem bánt” belépési nyilatkozat miatt jelenik meg többször a visszaemlékezésben. A Podmaniczky utca 45. számú háza a szerző gyermekkorának színtereként számos fordulatot élt meg. Az egykoron a Magyarországi Szabadkőműves Páholynak, majd az ellenforradalmi Magyar Országos Véderő Egyesületnek otthont adó épületet a második világháború végén a Parasztpárt vette birtokba. A visszaemlékezés kiemelkedően szép része ez, hiszen egy olyan ház történetén keresztül elevenedik meg a szerző gyerekkorának története, mely múltunk számos fordulatának lehetett a „szemtanúja”. Az „írók pártjának” kerületi titkáráként a szerző a tőle megszokott tárgyilagos stílusban elemzi a folyamatosan két szárnyra szakadó Parasztpárt belső küzdelmeit. Teszi mindezt úgy, hogy nem rejti véka alá azt a meggyőződését sem, miszerint Kovács Imre híveként a párt önállóságának megőrzésére, s a parasztegység nevében a kisgazdákkal való együttműködésre törekedett, szemben a munkáspártokkal való szóértést támogató „kriptokommunistákkal”, Erdei Ferencel és Darvas Józseffel.

A békeszerződést 1947. február 10-én írták alá Párizsban Magyarországgal, minek következtében hazánk *de iure* visszanyerte szuverenitását, *de facto* azonban nem szűnt meg a szovjet megszállás. A szerződés elrendelte ugyan, hogy kilencven napon belül a megszálló csapatoknak el kell hagyniuk az országot, de jogot adott a Szovjetunióknak arra, hogy olyan fegyveres erőt tarthasson az országban, amely biztosítja Ausztria szovjet övezetével az összeköttetést. Mindeközben a kommunisták előretörése következtében folytatódott az 1945-ös választásokon legtöbb szavazatot szerzett kisgazdapárt „felszalámizása”. Egy „összeesküvésben való részvételre” hivatkozva február végén előbb letartóztatták a Kisgazdapárt főtitkárát, Kovács Bélát, majd májusban hasonló vádakkal Nagy Ferenc miniszterelnököt kényszerítették Rákosiék arra, hogy külföldön maradjon. Kovács Imre – tiltakozva a Parasztpárt balra-tolódása és Kovács Béla elhurcolása ellen – kilépett a Parasztpártból és azt javasolta Borbándiékknak, hogy a közelgő választásokon vállaljanak képviselőjelöltséget. Majd miután a békeszerződés értelmében szeptember 15-én megszűnik a megszállási állapot, tette hozzá, nem lesz szükség engedélyt kérni a pártalapításhoz, s így együtt megindíthatják a Független Parasztpártot mindazokkal, akik helytelenítik a kommunistákkal az együttműködést. A történet vége közismert: a Magyar Kommunista Párt a hírhedt „kékcédulás” választásokon megszerezte ugyan az első helyet, ám a társadalom többsége így is a demokráciára szavazott. A szovjet csapatok azonban a békeszerződéstől számított kilencven nap után sem hagyták el az országot, így Rákosiék mindent elkövet(het)tek, hogy korlátlan befolyásra jussanak. Így a Független Parasztpárt megalapításának a terve is kútba esett, s az ellenzéki szervezetek megsemmisítésére irányuló perek és eljárások után novemberben – többekkel egyetemben – Kovács Imre is emigrált.

Kovács hívására – a fokozódó kilátástalanság közepette – munkatársa, Borbándi Gyula is elhagyta 1949-ben az országot. A Független Parasztpártra vonatkozó – a közvélemény számára eddig kevésbé ismert – elképzelés rámutat arra, hogy a nyugati nagyhatalmak által taktikai okokból cserbenhagyott, s a keleti nagyhatalom által megszállt ország demokrata politikussai milyen heroikus, ám kilátástalan küzdelem megvívására kényszerültek.

Harminc évesen tehát új szakasz veszi kezdetét az emlékező életében. Borbándi az emigrációban ismét lentről kezdve kapaszkodik egyre feljebb a társadalmi ranglétrán. A szökést követően egy svájci menekülttáborban találjuk, majd egy szállodában vállal munkát. 1950 végén már saját költségen indítják el Vámos Miklóssal, Molnár Józseffel és Borsos Sándorral egyetemben a *Látóhatár* című folyóiratot, mely 1989-es fennállásáig a magyar emigráció meghatározó irodalmi és politikai orgánumává vált. 1951-ben két és fél éves svájci tartózkodás után átköltözik Münchenbe, ahol az október 6-án induló Szabad Európa Rádió magyar adásának munkatársaként, majd szerkesztőjeként dolgozik közel három és fél évtizeden át. Az 1958-tól *Új Látóhatár* néven megjelenő folyóiratnál, illetve a Szabad Európa Rádiónál töltött évek élményeit nem részletezzük, hiszen a szerző korábbi munkáiból (*A magyar emigráció életrajza, Magyarok az Angolkertben, A Szabad Európa Rádió története, az Új Látóhatár négy évtizede*) erről az időszakról sok mindent megtudhatunk.

Kiemelve néhány érdekfeszítő kérdést ebből a fejezetből, olvashatunk többek között arról, hogy Borbándi és Kovács Imre már az ötvenhatos forradalom előtt a *Látóhatárban* közölték olvasóikkal, hogy – az amerikai propagandagépezet szólamai ellenére – a Nyugat nem fog kiállni Magyarország mellett egy esetleges konfliktus során. A Szabad Európa Rádiónál (is) dolgozó Borbándi tette azonban nem maradt következmény nélkül... Az író Illyés Gyulával való találkozásairól részletes beszámolókat közöl, melyek igazi kuriózumai a visszaemlékezésnek. Az Európai Íróközösség 1962-es alakuló kongresszusán Borbándival találkozáskor a Magyarországon élő költőfejedelem a népiek ötvenhatos szerepvállalásának elemzése mellett különös megindultsággal beszélt arról, hogy családján miként akarták megbosszulni a hivatalok az ő forradalom előtti és alatti tetteit. Ezek a beszélgetések arról is vallanak, hogy a „haza a magasban” elvet meghirdető költőt a gyakorlatban is mennyire foglalkoztatta az elszakított területeken élő magyarok sorsa. Ebben a fejezetben olvashatunk továbbá arról is, hogy a szerző miként élte meg a magyarországi rendszerváltozást, s kapcsolódott be – immáron hivatalosan is – a magyarországi közéletbe. A nagy utazásokban bővelkedő magánélet visszafogott bemutatására is ebben a részben kerül sor, melyből kiemelkedik az Edittel való meghitt kapcsolat leírása.

Az első szabad választások óta eltelt évtized krónikája már az utolsó fejezet témája. Ebből a többihez képest rövid részből is kitűnik, hogy a szerző milyen aktív szerepet vállal hazája szellemi életében. Előadásokat tart, nyugati magyar személyiségeket bemutató szócikkeket fogalmaz, valamint könyveket lektorál és ír. (Ne feledjük, hogy az általa írt vagy szerkesztett tizenöt könyv több mint fele 1996 és 2003 között született!) Mindemellett továbbra is élő kapcsolatban áll a magyar irodalom számos kiválóságaival. Szellemi frissesség és életkedv jellemzi az immáron nyolcvanötödik születésnapjára készülő írórt. Klebelsberg Kunó írta, hogy „háromféle hazafiság van: szónokló, kesergő és alkotó hazaszeretet.” Nyugodt szívvel kijelenthetjük, hogy Borbándi Gyula eddigi pályájára a legutóbbi az érvényes.

Péterfi Gábor